

PROFESSOR IVAN HAVRYLOVYCH YEREMENKO AND NATIONAL DEFECTOLOGY

ПРОФЕСОР ІВАН ГАВРИЛОВИЧ ЄРЕМЕНКО І ВІТЧИЗНЯНА ДЕФЕКТОЛОГІЯ

Дар'я Супрун

доктор педагогічних наук, професор
E-mail: suprun.d@nubip.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4725-094X
Research ID: AAK-5948-2021
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, Україна

Daria Suprun

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
E-mail: suprun.d@nubip.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4725-094X
Research ID: AAK-5948-2021
National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine, Ukraine

Микола Супрун

доктор педагогічних наук, професор
E-mail: suprun62@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4198-9527
Research ID: MCJ-1702-2025
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, Україна

Mykola Suprun

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
E-mail: suprun62@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4198-9527
Research ID: MCJ-1702-2025
Admiral Makarov National University of
Shipbuilding, Ukraine

Ірина Гладченко

кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник
E-mail: iryna.hladchenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2013-8053
Research ID: P-7400-2016
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
Україна

Iryna Hladchenko

PhD in Pedagogical Sciences, senior researcher
E-mail: iryna.hladchenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2013-8053
Research ID: P-7400-2016
Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy
and Psychology, National Academy of Educational
Sciences of Ukraine, Ukraine

Анастасія Каплієнко

кандидат педагогічних наук, старший
викладач
E-mail: akaplienko978@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2981-6877
Research ID: KBQ-9527-2024
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, Україна

Anastasiia Kapliienko

PhD in Pedagogical Sciences, senior lecturer
E-mail: akaplienko978@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2981-6877
Research ID: KBQ-9527-2024
Izmail State University of Humanities, Ukraine

ABSTRACT

This article examines the life and scholarly contributions of Ivan Havrylovych Yeremenko (1916–2002), a distinguished Ukrainian academic who significantly advanced the fields of special education and psychology. The author explores Yeremenko's major achievements in oligophrenopedagogy and oligophrenodidactics, particularly his development of innovative methods for teaching and supporting children with intellectual disabilities. The paper highlights his pioneering approach to differentiated instruction, which emphasizes tailoring educational strategies to the individual needs of students. Yeremenko's theoretical concepts on the prevention of developmental disorders in children are also analyzed, with a focus on the critical role of a harmonious family environment and the necessity of adaptive teaching practices. His contributions to research methodology are underscored as foundational for modern defectology and related fields. The article also discusses Yeremenko's scientific school, which mentored multiple generations of scholars and educators, ensuring the continuation of his ideas in contemporary educational contexts. His strategies for fostering cognitive engagement and structuring the learning process remain highly relevant, providing a robust framework for the development of innovative teaching methods. This study underscores Yeremenko's enduring influence on modern special education, particularly in the sphere of inclusive practices. Future research directions include adapting his theories to contemporary educational technologies and integrating his methodologies into the global academic discourse.

Key words: Ivan H. Yeremenko, oligophrenopedagogy, special education, differentiated instruction,

Актуальність теми та постановка проблеми. Історія сучасної вітчизняної та світової педагогіки налічує небагато імен, про які можна з упевненістю говорити, що це особистості світового рівня. Українська дефектологічна наука має всі підстави заявляти про наявність саме таких імен, насамперед йдеться про доктора педагогічних наук, професора Івана Гавриловича Єременка.

Іван Григорович Єременко (1916–2002) – видатний український науковець у сфері спеціальної педагогіки та психології, доктор педагогічних наук, професор. Він народився 19 квітня 1916 року в селищі Миропілля, що на Сумщині. У 1938 році успішно завершив навчання в Полтавському педагогічному інституті. Під час Другої світової війни, маючи звання гвардії капітана, брав активну участь у визволенні Батьківщини від фашистських загарбників, за що був нагороджений численними державними бойовими відзнаками. У післявоєнні роки, захистивши кандидатську дисертацію під керівництвом професора М.М. Грищенка, І.Г. Єременко понад три десятиліття очолював відділ дефектології та лабораторію олігофренопедагогіки в Науково-дослідному інституті педагогіки України. У 1967 році він успішно захистив докторську дисертацію «Організація навчальної діяльності учнів допоміжної школи на основі підвищення їхньої пізнавальної активності», яка стала вагомим внеском у міжнародну спеціальну педагогіку. На завершення своєї наукової кар'єри Іван Григорович працював головним науковим співробітником лабораторії дефектології Інституту спеціальної педагогіки АПН України. Він також очолював редакційну колегію всеукраїнського збірника «Питання дефектології». І. Г. Єременко – автор понад ста класичних наукових та науково-методичних праць із різних галузей спеціальної педагогіки та психології, серед яких підручники та навчальні посібники для вищих навчальних закладів дефектологічної освіти, підручники для спеціальних шкіл, монографії. Помер І.Г. Єременко 23 липня 2002 року, похований на Байковому кладовищі у м. Києві.

Як свідчить народна мудрість: «Лише особистість здатна виховати нову особистість». Саме тому, на всіх етапах виховання людини запорукою його успіху є масштаб постаті педагога. Для студентського середовища та для вчителів-початківців наявність поруч вчителя-наставника є особливо значущим як у професійному, так і в особистісному вимірах. Тому вивчення доробку І.Г. Єременка є важливим для особистісного становлення та підвищення педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти, практиків і всіх дотичних до спеціальної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні учені-дефектологи відзначають велику роль І.Г.Єременка у становленні дефектологічної науки. роль Єременка в розвитку сучасної дефектології. Так, М.О. Супрун підкреслює унікальність підходу Єременка, заснованого на сімейноцентрованій моделі виховання, що й сьогодні залишається актуальним. У дослідженнях М.О. Супруна та М.І. Осипчука сфокусовано увагу на внеску Єременка у формування української олігофренопедагогіки. Зокрема, акцент зроблено на методах і підходах, розроблених ученим для навчання дітей з інтелектуальними порушеннями. Праця також відзначає значення його наукової діяльності для розвитку спеціальної педагогіки в Україні. Л.О. Ханзерук та І.І. Волошин аналізують внесок Єременка у розробку підходів до дошкільної освіти дітей з інтелектуальними порушеннями. Автори відзначають, що його праці стали базою для створення ефективних моделей раннього виховання дітей із психофізичними особливостями. Попри це доробок І.Г. Єременка є масштабним майданчиком для аналізу та актуалізації його педагогічних ідей та досі потребує детального вивчення.

Мета статті полягає у висвітленні наукових здобутків професора Івана Григоровича Єременка, зокрема його внеску в розвиток олігофренопедагогіки та олігофренодидактики.

Виклад основного матеріалу. Іван Григорович Єременко, знаний як видатний учений і практик, зробив вагомий внесок у розвиток олігофренопедагогіки, зокрема олігофренодидактики. Його наукові інтереси охоплювали широкий спектр питань, проте основну славу йому принесли дослідження та діяльність у галузі навчання і виховання дітей із розумовими вадами.

Одним із ключових показників значущості професора Єременка є коло його учнів, серед яких – відомі вчені й практики, зокрема: доктори педагогічних наук академік НАПН України Володимир Іванович Бондар та професор Микола Опанасович Козленко; провідні науковці різних педагогічних закладів освіти та наукових установ: Л.С. Вавіна, Г.М. Мерсіянова, Л.С. Стожок, В.Є. Турчинська, Н.П. Кравець та ще ціла когорта інших відомих вітчизняних вчених.

З самого початку своєї наукової діяльності І.Г. Єременко залишався вірним гуманістичним засадам дефектології. Вивчення природи дефектів розумового розвитку, дидактичне забезпечення корекційного процесу в допоміжній школі стали центральними аспектами його роботи (чинна термінологія зазначеного періоду).

Наукові праці Єременка здобули статус класичних. Найбільш відомими є: «Олігофренопедагогіка», «Дидактичні основи уроку у допоміжній школі», «Пізнавальні можливості учнів допоміжної школи» та ін.

І.Г. Єременко, як послідовник профілактичного підходу в спеціальній педагогіці та психології, ретельно досліджував фактори, які необхідно враховувати для запобігання і подолання порушень розвитку у дітей. Учений вважав, що основою профілактики є здоров'я батьків і гармонійні сімейні стосунки. Особливу увагу він приділяв значенню праці як основи розумного способу життя та підкреслював важливість поміркованості в усіх аспектах людського буття для збереження здоров'я.

На думку Єременка, важливим аспектом запобігання порушенням у дітей є оцінка доцільності укладання шлюбів між особами, що мають захворювання, які можуть вплинути на розвиток дитини. Він наголошував на необхідності посиленої уваги до профілактики порушень як під час вагітності, так і після народження дитини, особливо в перші роки її життя. Учений стверджував, що своєчасне виявлення проблем розвитку та використання спеціальних педагогічних методів здатні запобігти поглибленню дефектів і зменшити їхній вплив на майбутній розвиток дитини (Ханзерук, Волошин, 2016: 128).

Сучасний підхід до сімейноцентрованої моделі виховання та підвищення педагогічної компетентності батьків, хоч і в іншій термінології, був закладений у дослідженнях Єременка. Він наголошував, що нервово-психічна організація дитини раннього віку є вразливою, але це відкриває значні можливості для ефективного застосування спеціальних медико-педагогічних засобів. Вчений підкреслював, що ключову роль у цьому відіграють самі батьки, їх віра у власні можливості та активна участь у процесі розвитку дитини.

Виходячи з такої наукової позиції, учений надає батькам рекомендації щодо виховання дітей раннього віку з психічними порушеннями, особливо акцентуючи увагу на врахуванні характеру та ступеня цих порушень. На основі цього він робить ключовий висновок про те, що основною умовою правильного виховання розумово відсталої дитини в сім'ї є своєчасне виявлення ознак і ступеня інтелектуальних порушень. Від точності цього визначення залежить успішність подальшого виховання (Ханзерук, Волошин 2016 : 129).

Серед вагомих здобутків наукової школи вченого особливе місце належить дослідженню й запровадженню у практику роботи допоміжних шкіл України диференційованого навчання.

Український дефектолог А.І. Капустін справедливо зауважив, що питання диференційованого навчання привертало увагу науковців і педагогів ще на початку XIX століття. Саме тоді було зроблено перші спроби розподілу учнів на групи за рівнем їхніх пізнавальних можливостей. Засновниками цього підходу стали німецькі педагоги. Зокрема, у 1803 році вчитель початкової школи Вайзе з міста Зайтця запропонував виділяти із загальної кількості учнів тих, хто через різні причини не може опанувати навчальний матеріал. За словами А.І. Капустіна, ця ідея стала першим практичним кроком у впровадженні диференційованого навчання.

Наприкінці XIX століття педагог Зікінгер розробив і успішно впровадив у початкових школах так звану мангеймську систему диференційованого навчання. Вона передбачала поділ шкіл на кілька типів: основні, допоміжні, для глибоко розумово відсталих дітей, для обдарованих та інші. Проте сучасник Зікінгера, дефектолог Менель, категорично критикував цей підхід. На його думку, запропонована класифікація мала серйозні методологічні помилки та спотворювала суть навчального процесу.

Вітчизняні вчені-дефектологи (Л.С. Виготський, О.М. Граборов та ін.) приділяли значну увагу питанню розробки диференційованого навчання.

Особливого значення набули дослідження з диференційованого навчання, які І.Г. Єременко та його команда започаткували у 70-х роках. Розроблена методика передбачала поділ учнів на групи відповідно до їхніх пізнавальних можливостей, що допомогло ефективніше організувати навчальний процес. Основні критерії для розподілу учнів: рухливість нервових процесів, рівень розумової працездатності, готовність до навчання, продуктивність пізнавальної діяльності.

Ця масштабна науково-експериментальна програма потребувала ретельного опрацювання методологічних основ і створення цілісного комплексу науково-методичного забезпечення для роботи шкіл в нових умовах навчання. Успішна реалізація проєкту стала можливою завдяки дотриманню чіткої структури організації та впровадження диференційованого навчання. На думку авторів, цей підхід мав враховувати такі ключові аспекти: диференційовану пропедевтику, спрямовану на корекцію; урахування індивідуальних особливостей життєвого досвіду, рівня знань і готовності учнів до навчання; орієнтацію на перспективні можливості розвитку учнів; інтеграцію диференційованого та індивідуального підходів у навчальному процесі; адаптацію організації пізнавальної діяльності учнів до їхніх особливостей.

Для забезпечення ефективного впровадження цих ідей у педагогічну практику було підготовлено низку науково-методичних матеріалів, включаючи навчальні посібники, програми та методичні рекомендації.

І.Г. Єременко також звертав особливу увагу на урок як основну форму організації навчальної діяльності. Він наголошував, що успіх навчання залежить від: правильного дозування матеріалу,

чіткого визначення мети навчання, вибору ефективних методів та прийомів викладання, стимулювання учнів до активності, регулювання праці та відпочинку.

Наукова діяльність професора І.Г. Єременка була спрямована на доведення того, що успішність педагогічного впливу безпосередньо залежить від пізнавальних здібностей і потенціалу учнів. Він стверджував, що в умовах загальноосвітньої школи підтримка дитини з розумовими вадами часто виявляється недостатньою, тоді як у спеціально організованому навчальному середовищі така дитина може повністю реалізувати свої можливості.

Для учнів із нормальними інтелектуальними здібностями перехід від гри до навчання є природним, тоді як для дітей зі зниженими можливостями цей процес може стати непереборною перешкодою без належного корекційного супроводу. Це свідчить про протиріччя між вимогами навчання і можливостями дитини, яке можна подолати лише завдяки адаптованому педагогічному процесу. Професор Єременко разом із колегами розробляв підходи до організації навчального процесу, які враховували потреби учнів у допоміжних школах. Зокрема, він визначав оптимальні умови для стимулювання пізнавальної активності учнів і підтримки її протягом уроку. У своїй теорії він наголошував на важливості:

- адаптації змісту навчального матеріалу і його дозування;
- визначення конкретної мети кожного уроку;
- вибору ефективних методів засвоєння знань;
- стимулювання активної участі учнів у навчальному процесі;
- забезпечення балансу між працею і відпочинком;
- створення здорових взаємовідносин між учнями й педагогами.

Дослідження Єременка дозволили оптимізувати структуру уроку в допоміжній школі, орієнтуючи її на розвиток пізнавальної самостійності учнів.

Значним здобутком професора Єременка є його внесок у розвиток методології педагогічних досліджень. Він акцентував увагу на важливості комплексного підходу до вивчення актуальних проблем, узагальнення фактів і створення єдиної структури дослідницької роботи. Його бачення включало: інтеграцію фундаментальних і прикладних методів дослідження; зосередження на актуальних питаннях педагогіки; побудову досліджень на основі чіткої методологічної бази. Професор підкреслював, що ефективність досліджень у дефектології залежить від їхньої теоретичної основи, а також від відповідності обраних методів дослідження цілям і завданням.

Про наукову вагу вченого насамперед свідчить його внесок у розвиток методології науки, яку він розробляє. Вся діяльність наукової школи І.Г. Єременка саме і є свідченням цього. Ефективність наукового дослідження, зокрема у сфері дефектології, на думку професора І.Г. Єременка, значною мірою залежить від тісного зв'язку методики дослідження з основоположними теоретичними принципами, нормами та організацією наукової діяльності. Аналіз цих зв'язків дозволяє визначити чіткий вектор роботи, підібрати оптимальні методи дослідження і провести оцінку достовірності отриманих результатів на основі аналізу великої кількості даних. Функції методології науки – визначальна, нормативна, регулятивна й оцінювальна – набувають у сучасних умовах особливого значення. На думку І.Г. Єременка, методологія корекційної педагогіки складається з трьох взаємопов'язаних елементів: філософської основи, яка визначає підходи до пізнання дійсності і дослідження явищ; системи концепцій і принципів, що відображають закономірності цієї науки; практичних методик і технік, які забезпечують реалізацію теоретичних положень на практиці. Ці складові перебувають у нерозривній єдності, забезпечуючи цілісність і ефективність наукових досліджень.

Висновки. Сучасні педагоги вищої дефектологічної школи мають унікальну можливість здійснювати підготовку сучасних корекційних педагогів і спеціальних психологів на кращих традиціях вітчизняної й світової спеціальної педагогіки, що були закладені Іваном Гавриловичем Єременком та іншими вітчизняними діячами психолого-педагогічної науки світового рівня. Науково-методичний доробок вченого є неоціненною скарбницею для пізнання основ корекційного навчання вихованців та учнів різних типів спеціальних закладів освіти.

Перспективи подальших розвідок. Подальше вивчення доробку І.Г. Єременка полягає в адаптації ідей вченого до сучасних умов спеціальної освіти, зокрема в контексті інклюзії; інтеграції його підходів із сучасними технологіями навчання для дітей з особливими освітніми потребами.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Вавіна Л. С., Єременко І. Г., Турчинська В. Є., Мерсіянова Г. М. Методичні рекомендації з питань запровадження диференційованого навчання в допоміжних школах. К.: КМПУВ, 1980. 39 с.

Супрун М.О. Іван Григорович Єременко в розвитку сучасної дефектології. *Дефектолог.* 2016. №3 (111). С. 1–8.

Супрун М.О. Мої науково-педагогічні стежки: вибрані публікації. Збірник праць. К.: КДА, 2023. 344 с.

Супрун М.О., Осипчук М.І. Науково-педагогічний внесок І.Г. Єременка у становлення української олігофренопедагогіки. *Науковий вісник Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: збірник наукових праць*. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. Вип. 31. С. 129–134.

Ханзерук Л.О., Волошин І.І. Дошкільна олігофренопедагогіка в науковій спадщині І.Г. Єременка. *Науковий вісник Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: збірник наукових праць*. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. Вип. 31. С. 129–134.

REFERENCES

Khanzeruk, L. O., & Voloshyn, I. I. (2016). Doshkilna olihofrenopedahohika v naukovi spadshchyni I. H. Yeremenka [Preschool oligophrenopedagogy in the scientific heritage of I. H. Yeremenko]. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 19: Korektsiina Pedahohika ta Spetsialna Psykholohiia: Zbirnyk Naukovykh Prats* [Scientific Bulletin of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 19: Corrective Pedagogy and Special Psychology: Collection of Scientific Papers]. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 31. P. 129–134. [in Ukrainian].

Suprun, M. O. (2016). Ivan Hryhorovych Yeremenko v rozvytku suchasnoi defektolohii [Ivan Hryhorovych Yeremenko in the development of modern defectology]. *Defektoloh* [Defectologist]. № 3 (111). P. 1–8. [in Ukrainian].

Suprun, M. O. (2023). *Moi naukovo-pedahohichni stezhky: Vybrani publikatsii* [My scientific and pedagogical paths: Selected publications]. *Zbirnyk Prats* [Collection of Works]. Kyiv: KDA. 344 p. [in Ukrainian].

Suprun, M. O., & Osypchuk, M. I. (2016). Naukovo-pedahohichniy vnesok I. H. Yeremenka u stanovlennia ukrainskoi olihofrenopedahohiky [Scientific and pedagogical contribution of I. H. Yeremenko to the formation of Ukrainian oligophrenopedagogy]. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 19: Korektsiina Pedahohika ta Spetsialna Psykholohiia: Zbirnyk Naukovykh Prats* [Scientific Bulletin of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 19: Corrective Pedagogy and Special Psychology: Collection of Scientific Papers]. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 31. P. 129–134. [in Ukrainian].

Vavina, L. S., Yeremenko, I. H., Turchynska, V. Ye., & Mersyanova, H. M. (1980). *Metodychni rekomendatsii z pytan zaprovadzhennia dyferentsiiovanoho navchannia v dopomizhnykh shkolakh* [Methodical recommendations on the implementation of differentiated learning in special schools]. Kyiv: KMIUV. 39 p. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено життєвий шлях та науковий доробок видатного українського вченого Івана Гавриловича Єременка (1916–2002), який зробив значний внесок у розвиток спеціальної педагогіки та психології. Автор аналізує ключові досягнення І. Г. Єременка у сфері олігофренопедагогіки та олігофренодидактики, зокрема розробку методів навчання та виховання дітей з інтелектуальними порушеннями. Особлива увага приділяється його новаторському підходу до диференційованого навчання, орієнтованого на індивідуальні особливості учнів. У статті розкрито наукові концепції Єременка щодо профілактики порушень розвитку дітей, важливості гармонійного сімейного середовища та значення адаптованого педагогічного процесу. Представлено аналіз внеску вченого у методологію наукових досліджень, що залишається основоположним для сучасної дефектології. Особливу увагу приділено науковій школі Єременка, яка сформувала покоління вчених і педагогів, котрі продовжують його ідеї в сучасній освітній практиці. Його підходи до стимулювання пізнавальної активності учнів та організації навчального процесу залишаються актуальними і слугують базою для розробки інноваційних методик. Дослідження показують, що науково-методичний доробок І. Г. Єременка є цінним підґрунтям для розвитку сучасної спеціальної освіти, зокрема в умовах інклюзії. Перспективи подальших розвідок охоплюють адаптацію ідей ученого до сучасних технологій навчання дітей з особливими освітніми потребами, а також інтеграцію його напрацювань у міжнародний науковий дискурс.

Ключові слова: І. Г. Єременко, олігофренопедагогіка, спеціальна освіта, диференційоване навчання, дефектологія, інтелектуальні порушення, педагогічна методологія.